

۱۴۹۱

مخاطرات انسانی

دکتر محسن جان پرور

(استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد)

دکتر اکرم تقی راد، مترجم

www.ketab.ir

■ سرشناسه: جان پرور، محسن، ۱۳۶۲ - عنوان و نام پدیدآورنده: مخاطرات انسانی / تألیف محسن جان پرور.
اکرم تقی زاده ساروکلایی. ■ مشخصات نشر: تهران: نشر انتخاب، ۱۳۹۵. ■ مشخصات ظاهری: ۳۰۸ ص.

ISBN: 978-600-8607-13-7

■ وضعیت فهرست نویسی: فیبا ■ موضوع: بلاها ■ موضوع: Disasters ■ موضوع: بلاها -- آینده نگری
■ موضوع: Disasters -- Forecasting ■ شناسه افزوده: تقی زاده ساروکلایی، اکرم، ۱۳۶۲- رده بندی
کنگره: ۱۳۹۵ م ۳ ج ۲/ HV۵۵۳ ■ رده بندی دیویی: ۳۴۸/۳۶۲ ■ شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۰۱۰۸۱



نشر انتخاب

ناشر کتاب‌های دانشگاهی

مخاطرات انسانی

دکتر محسن جان پرور

دکتر اکرم تقی زاده ساروکلایی

| حروفچینی: موسسه مهر | چاپ و صحافی: موسسه مهر |

| چاپ اول: ۱۳۹۵ | شمارگان: ۱۰۰۰ جلد |

| شابک: ۷-۱۳-۸۶۰۷-۶۰۰-۹۷۸ |

حق چاپ محفوظ است

خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، شماره ۱۲۶، طبقه چهارم

www.nashreentekhab.com

nashreentekhab@gmail.com

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۰	پیش‌گفتار
۱۳	فصل اول: برخی مفاهیم پایه‌ای
۱۵	مقدمه
۱۶	۱-۱- مخاطره
۱۶	۱-۱-۱- تعریف مخاطره
۱۸	۱-۱-۲- انواع مخاطره
۲۲	۱-۱-۳- میزان اثرگذاری (شدت) مخاطرات انسانی
۲۴	۱-۴- ویژگی‌های مخاطرات انسانی
۲۶	۱-۶- مفاهیم مرتبط با مخاطره
۳۲	۲-۱- امنیت
۳۲	۲-۱-۱- تعریف امنیت
۳۴	۲-۲-۱- سطوح امنیت
۴۰	۲-۲-۳- ویژگی‌های امنیت
۴۲	۲-۴-۱- تحولات مفهوم امنیت
۴۶	۲-۵- انواع امنیت
۵۶	۲-۶- برخی مفاهیم مرتبط با امنیت
۵۹	فصل دوم: مخاطرات انسانی ناشی از رقابت‌های مکانی- فضایی
۶۱	مقدمه
۶۳	۱-۲- مخاطرات ناشی از ارزش مکان- فضا
۶۸	۲-۲- مخاطرات ناشی از موقعیت مکان (برتر، محصور و حایل)
۷۵	۳-۲- مخاطرات ناشی از تعدد همسایگان
۷۷	۴-۲- مخاطرات ناشی از قرارگیری در یک منطقه ناامن یا همسایگی با کشورهای ناامن و بی‌ثبات
۸۰	۵-۲- مخاطرات ناشی از محدودیت منابع در مکان‌ها و فضاها
۸۵	۶-۲- مخاطرات ناشی از اشتراک منابع
۸۸	۷-۲- مخاطرات ناشی از بی‌عدالتی جغرافیایی

۹۳	۸-۲- مخاطرات انسانی ناشی از اختلافات ارضی و مرزی
۹۸	۹-۲- مخاطرات مکانی- فضای ناشی از گسترش شهرنشینی
۱۱۲	۱۰-۲- مخاطرات ناشی از برهم خوردن تعادل اکولوژیک مکان‌ها و فضاها
۱۱۵	فصل سوم: مخاطرات انسانی ناشی از مسائل اجتماعی- فرهنگی
۱۱۷	مقدمه
۱۱۹	۱-۳- مخاطرات اجتماعی
۱۱۹	۳-۱-۱- ویژگی‌های جمعیتی
۱۲۱	۳-۱-۲- مهاجرت
۱۲۳	۳-۱-۳- نابرابری‌های اجتماعی
۱۲۴	۳-۱-۴- گرایش به مواد مخدر
۱۲۷	۳-۱-۵- سایر مخاطرات اجتماعی
۱۲۸	۳-۲- مخاطرات فرهنگی
۱۲۸	۳-۲-۱- بی‌هویتی (بحران هویت)
۱۳۱	۳-۲-۲- تهاجم فرهنگی
۱۳۲	۳-۲-۳- شکاف نسلی
۱۳۵	۳-۲-۴- آنومی یا آشفتگی اجتماعی
۱۳۷	۳-۳- فقر فرهنگی
۱۳۹	فصل چهارم: مخاطرات انسانی ناشی از مسائل اقتصادی
۱۴۱	مقدمه
۱۴۲	۴-۱- ثبات و بیثباتی اقتصادی
۱۴۴	۴-۲- ساختارهای محور- پیرامونی (نابرابری اقتصادی)
۱۴۶	۴-۳- عدم توسعه و ناامنی
۱۴۷	۴-۴- فقر
۱۵۱	۴-۵- بیکاری
۱۵۱	۴-۶- قاچاق
۱۵۷	۴-۷- نظامهای اقتصادی (سرمایه داری)
۱۵۹	۴-۸- فساد و جرم اقتصادی

۱۶۱	۹-۴- بحران اقتصادی
۱۶۲	۱۰-۴- سایر مسائل اقتصادی مخاطره آمیز
۱۶۳	فصل پنجم: مخاطرات انسانی ناشی از مسائل سیاسی (درون کشوری)
۱۶۵	مقدمه
۱۶۷	۱-۵- اتحاد و یکپارچگی ملی (بقاء ملی)
۱۶۸	۲-۵- مسائل قومیت و قومیت گرایی
۱۷۳	۳-۵- مخاطرات ناشی از توزیع نامتعادل جمعیت در کشور
۱۷۴	۴-۵- انقلاب
۱۷۶	۵-۵- مسائل ناشی از وجود حفره های دولت
۱۷۷	۶-۵- مخاطرات ناشی از بی ثباتی سیاسی حکومت
۱۸۱	۷-۵- مخاطرات ناشی از رقابت های سیاسی مکانی و فضایی جهت ارتقاء سطح
۱۸۲	۸-۵- مخاطرات ناشی از شکل گیری بیان سیاسی
۱۸۶	۹-۵- مخاطرات ناشی از حکومت
۱۸۷	۱۰-۵- سایر مخاطرات درون کشوری
۱۸۹	فصل ششم: مخاطرات انسانی ناشی از مسائل سیاسی (فراکشوری)
۱۹۱	مقدمه
۱۹۳	۱-۶- مخاطرات ناشی از شخصیت بازیگران و جهان بینی سیاسی
۱۹۳	۲-۶- مخاطرات ناشی از ساختار ژئوپلیتیکی جهانی
۱۹۵	۳-۶- مخاطرات هیدروپلیتیک
۱۹۹	۴-۶- مخاطرات ناشی از عدم تطبیق مرزهای سیاسی با ملت ها
۲۰۰	۵-۶- مخاطرات ناشی از رقابت های سیاسی با ماهیت اقتصادی (تحریم)
۲۰۲	۶-۶- مخاطرات ناشی از مسابقه تسلیحاتی
۲۰۴	۷-۶- مصائب مرزها
۲۰۷	۸-۶- مخاطرات ناشی از برخوردهای نظامی (جنگ)
۲۱۶	۹-۶- مخاطرات ناشی از افزایش تروریسم
۲۱۸	۱۰-۶- سایر مخاطرات سیاسی فراکشوری

۲۱۹	فصل هفتم: مخاطرات انسانی ناشی از مسائل زیست محیطی
۲۲۱	مقدمه
۲۲۴	۱-۷- تغییرات اقلیمی
۲۲۹	۲-۷- آلودگی هوا، آب و خاک
۲۳۳	۳-۷- نابودی گونه‌های زیستی (گیاهی، حیوانی و دریایی)
۲۳۵	۴-۷- خشک شدن دریاچه‌ها و تالاب‌ها
۲۳۸	۵-۷- مخاطرات استفاده بی‌رویه از زمین
۲۴۰	۶-۷- فرونشست زمین
۲۴۳	روستای سبز، زرد و دشت مشهد)
۲۴۴	۷-۷- مخاطرات ناشی از افزایش زباله‌ها
۲۴۶	۸-۷- جزایر حراری
۲۴۷	۹-۷- ریزگردها (گرد و غبار)
۲۵۰	۱۰-۷- سایر مخاطرات انسانی زیست محیطی
۲۵۳	فصل هشتم: مخاطرات انسانی ناشی از مسائل علمی و فناوری
۲۵۵	مقدمه
۲۵۷	۱-۸- مخاطرات ناشی از تحول و پیشرفت علم
۲۵۸	۱-۷- مخاطرات ناشی از توسعه علم در حوزه نو
۲۶۰	۱-۸- ۳- سایر مخاطرات علمی
۲۶۰	۲-۸- مخاطرات ناشی از تحول و پیشرفت فناوری
۲۶۱	۱-۲-۸- مخاطرات ناشی از توسعه وسایل حمل و نقل (با تأکید تصاویر جایی)
۲۶۴	۲-۲-۸- شکل‌دهی به جنگ‌های جدید
۲۶۵	۳-۲-۸- فناوری هسته‌ای و مسائل ناشی از آن
۲۶۸	۴-۲-۸- سایر مخاطرات ناشی از توسعه فناوری
۲۶۹	۳-۸- مخاطرات ناشی از تحول و توسعه رسانه‌ها
۲۷۰	۱-۳-۸- تلویزیون
۲۷۵	۲-۳-۸- مخاطرات ناشی از فضای سایبر
۲۹۵	منابع

پیش‌گفتار

جهان با سرعتی شتابان در حال تغییر و تحول است و در این گذر شاهد شکل‌گیری عرصه‌ها و بحث‌های جدیدی پیرامون جهانی‌شدن، فضای سایبر، مسائل زیست‌محیطی و غیره می‌باشد. این تحولات گسترده در هزاره سوم، صحنه‌هایی بس تیره و تار و مخاطره‌انگیز برای انسان به صورت خواسته و ناخواسته به همراه داشته است. فضای کنونی جهانی به گونه‌ای است که انسان‌ها را به صورت فزاینده‌ای درگیر مخاطرات متعدد فردی، محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی نموده و ب شدت آسیب‌پذیری آن‌ها افزوده و زندگی او را دچار فراز و فرودهای فراوانی کرده است. امروزه انسان با مخاطراتی روبرو است که از نظر ماهیتی متفاوت با مخاطرات نسل‌های پیشین است. این مخاطرات و آسیب‌ها به مراتب عظیم‌تر، مهلک‌تر و غیر قابل کنترل‌تر از تهدیدات ناشی از مخاطرات طبیعی است. این امر سبب شده است که مخاطرات طبیعی نظیر زلزله، سیل، آتش‌سوزی و ... احتمال برخورد خرده سیاره‌ها با زمین در سایه آن قرار گیرد و در مقایسه با آنها کم‌اهمیت‌تر جلوه کنند. زیرا، پیشرفت علم به انسان قدرت گسترده‌ای جهت نقش‌آفرینی و بازیگری و ایجاد تغییرات محسوس در سطح کره زمین در هزاره جدید داده و سبب شده است که این عوامل در کنار یکدیگر بتوانند مخاطرات انسانی قرن حاضر یعنی قرن بیست و یکم را متفاوت‌تر و برجسته‌تر از قرون گذشته کنند و به صورت‌های مختلف امنیت و آرامش انسان‌ها را تحت شعاع قرار داد و در برخی مواقع از بین ببرند. افزایش این نوع مخاطرات در زندگی انسان‌های قرن حاضر شناخت و مطالعه آنها را ضرورت بخشیده است. باید توجه داشت، چرایی و چگونگی نوشتن هر نوع مطالعه، کتابی به دغدغه‌ها، اهداف، نیازها و پیش‌زمینه‌های موجود در ذهن نویسندگان باز می‌گردد. کتاب حاضر نیز از این امر مستثنی نیست. چرایی نوشته شدن کتاب حاضر ناشی از وجود دغدغه در ذهن نویسنده با توجه به تدریس درسی با عنوان مخاطرات انسانی در رشته جغرافیا در دانشگاه فردوسی مشهد در طول چند ترم و عدم وجود منبعی که بتواند سرفصل‌های این درس را پوشش دهد و بیان‌کننده مخاطرات انسانی قرن حاضر باشد، سرچشمه می‌گیرد. در این بین با توجه به اینکه در نگاه اول جغرافیا را علم مطالعه روابط متقابل انسان و محیط تعریف می‌کنند، شناخت مخاطرات ناشی از این دو عنصر و آسیب‌ها و چالش‌های آنها می‌تواند به عنوان یکی از موضوعات برجسته در مطالعات جغرافیا باشد که برای درک بهتر دانشجویان در قالب دو بخش جداگانه مخاطرات طبیعی و مخاطرات انسانی ارائه شده است. در این بخش که مربوط به مخاطرات انسانی است سعی می‌شود مخاطراتی که دارای منشأ انسانی است به صورت کلی مورد بررسی قرار گیرد.

اهمیت شناخت این مخاطرات در ایجاد امنیت، ارتقاء آرامش، برنامه‌ریزی‌ها، آینده‌نگری‌ها، استفاده بهتر از منابع، حفظ تعادل اکولوژیک، حفظ محیط زیست، رفاه بیشتر انسان‌ها و از همه مهمتر کاهش چالش‌ها و ناامنی‌ها است و با توجه به اینکه مخاطرات انسانی در سال‌های اخیر افزایش قابل توجهی یافته است و مسائل و مشکلات فراوانی را چه به صورت مستقیم و چه غیر مستقیم برای انسان به وجود آورده است در مطالعات جغرافیایی می‌تواند جایگاه برجسته‌ای را به خود اختصاص دهد. در این راستا، کتاب حاضر سعی دارد با رویکردی جغرافیایی مطالب کلی و اولیه‌ای در زمینه مخاطرات انسانی در قرن بیست و یکم را بیان کند. همچنین سعی شده است که در کنار مثال‌های واقعی، مثال‌های ساده و بر اساس فضای کلاس بیان شود تا درک و فهم آنها برای دانشجویان و سایر خوانندگان آسان‌تر باشد. این کتاب در قالب هشت فصل به صورت زیر تنظیم شده است:

فصل اول: برخی مفاهیم اولیه

فصل دوم: مخاطرات مکانی-فضایی

فصل سوم: مخاطرات اجتماعی و فرهنگی

فصل چهارم: مخاطرات اقتصادی

فصل پنجم: مخاطرات ناشی از مسائل زیست‌محیطی درون کشوری

فصل ششم: مخاطرات ناشی از مسائل زیست‌محیطی بین‌المللی و ترانزیت

فصل هفتم: مخاطرات زیست‌محیطی

فصل هشتم: مخاطرات علمی و فناورانه

لازم به ذکر است که مطالب انتخابی بیان شده در این کتاب در زمینه مخاطرات انسانی تقریباً در طی سه سال مورد بازنویسی و توسعه قرار گرفت و این بار هم کتابی است مقدماتی و بدان مفهوم نیست که مخاطره انسانی دیگری وجود ندارد بلکه سایر مخاطرات انسانی اهمیت کمتری دارند، عدم بیان مخاطرات انسانی دیگر در این مجرای کتاب به توجه به بالا رفتن حجم کتاب آورده نشده است. در پایان نویسندگان این کتاب، خود را مرصون کسانی می‌دانند که از آثار و نوشته‌های ارزشمند و راهنمایی‌های آنان در تولید این اثر بهره برده‌اند و دانشجویانی که در طی دوره تدریس این درس نکات جالب و تفکرآمیزی بیان کرده‌اند. نویسندگان امیدوارند که این مطالب و مباحث بتواند مورد توجه خوانندگان محترم قرار بگیرد و بخشی از سوالات آنها را پاسخگو باشد و آنها را نسبت به مخاطرات انسانی پیش رو در قرن بیست و یکم آگاه کرده و زمینه را برای حرکت جهت کاهش این مخاطرات فراهم آورده و

امنیت و آرامش را در زندگی انسان‌ها افزایش دهد. با توجه به اینکه، کتاب حاضر اولین کتاب با عنوان مخاطرات انسانی با دیدگاه جغرافیایی است دارای کمبودهایی خواهد بود که از خوانندگان عزیز تقاضا می‌شود این کمبودها را به نویسندگان منتقل کرده تا در چاپ‌های بعدی برطرف کنند.

دکتر محسن جان پرور

استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

اکرم تقی زاده ساروکلایی

دکتری حشره‌شناسی کشاورزی

www.ketab.ir